

LAKTANCIJEVA KNJIGA O PROGONITELJIMA KRŠĆANA

Lucije Cecilije Firmijan LAKTANCIJE, *O smrtima progonitelja*, (proslov, predgovor, bilješke i kazalo: Nenad Cambi, prijevod: Nenad Cambi i Bratislav Lučin), Književni krug, Split, 2005., 201 str.

Splitska izdavačka kuća “Književni krug” u svojoj je seriji “Biblioteka knjiga Mediterana” objavila trideset i šestu knjigu. U pitanju je djelo *De mortibus persecutorum* rimskog pisca Laktancija (oko 240. – oko 320.) kojem su priređivači dali naslov *O smrtima progonitelja*. Ovo je djelo priređeno u povodu obilježavanja 1700. godišnjice osnutka grada Splita. U njemu je Laktancije (*Lucius Caecilius Firmianus Lactantius*) kao suvremenik opisao odstupanje s vlasti rimskog cara Dioklecijana (284.–305.) u njegovoj istočnoj prijestolnici Nikomediji, što se zbilo 1. svibnja 305., te njegovo preseljenje u novopodignutu palaču u današnjem Splitu. Laktancije je ranokršćanski latinski pisac podrijetlom iz sjevernoafričke pokrajine Numidije (Tunis). Prije nego što je prihvatio kršćanstvo, kao priznati retor pozvan je za učitelja govorništva u Dioklecijanovoj prijestolnici Nikomediji. Nakon što je već bio prihvatio kršćanstvo, car Konstantin Veliki (306.–337.) postavio ga je za odgojitelja i učitelja svojem najstarijem sinu Krispu (oko 300.–326.) u svom središtu *Augusta Treverorum* (Trier) u Germaniji. U svom djelu *Božanske pouke (Divinae institutiones)* Laktancije je prvi puta na latinskom jeziku širokoj javnosti prezentirao ustroj kršćanstva. Djelom *O Božjem rukotvorstvu (De opificio Dei)* predočio je ljepotu i svrhu ljudskog organizma, a djelom *O Božjem gnjevu (De ira Dei)* progovorio je o pitanju božanske srdžbe, čime su se bavili još i stoici, pa i filozof Epikur (341.–270.). Humanisti i renesansni pisci su ga zbog njegovog djela *O smrti progonitelja (De mortibus persecutorum)* prozvali kršćanskim Ciceronom.

Za ovo Laktancijevo djelo proslov (str. 5), uvod (str. 7–18), bilješke (str. 137–188) i kazalo (str. 189–201) napisao je akad. prof. dr. Nenad Cambi, dok je prijevod (str. 19–129) zajedničko djelo Nenada Cambija i Bratislava Lučina. Prema oksfordskom kritičkom izdanju Laktancijevo djelo koji je sačinio J. L. Creed, autori su svoj prijevod popratili i integralnim latinskim tekstom. Rukopis ovog Laktancijevo djela pronađen je tek 1678. u benediktinskoj opatiji Moissac, zbog čega mu se ponekad i osporava autorstvo. Nenad Cambi je u *Uvodu* predstavio Laktancija i njegovo cjelokupno djelo, a posebice ovo. Među ostalim je istaknuo da ono predstavlja najduže i najvažnije povijesno vrelo koje govori o prvim dvama tetrahijama. Obraduje vrijeme od početka Dioklecijanovih progona kršćana 23./24. veljače 303. do pogubljenja Dioklecijanove kćeri Valerije, koja je bila supruga njegovog suvladara Galerija (293.–311.) i Dioklecijanove supruge Priske krajem 314. odnosno početkom 315. g. Prema mišljenju Nenada Cambija bile su to presudne godine za opstojnost kršćanstva. Laktancijevo djelo *De mortibus persecutorum* smatra i svojevrsnom poviješću pobjede kršćanstva nad njegovim progoniteljima s unaprijed postavljenom tezom o krvavoj Božjoj osveti nad njima. Laktancije ističe kako mu je namjera izložiti koji su to bili progonitelji Božjeg imena od utemeljenja Crkve te kakvu su kaznu zaslužili i kako ih je strogo kaznio nebeski sudac. Laktancije je u njemu ukratko progovorio i o progonima kršćana koje su poduzimali prijašnji carevi, primjerice Neron (54.–68.), Domicijan (81.–96.), Trajan Decije (249.–251.), Valerijan (253.–260.) i Aurelijan (270.–275.). Međutim, prešutio je progone koje su poduzimali carevi, a koje je kolektivni rimski duh percipirao pozitivnima, poput primjerice Trajana (98.–117.), Hadrijana (117.–138.), Antonina Pija (138.–161.), Marka Aurelija (161.–180.), Septimija Severa (193.–211.), pa dr. Cambi, među ostalim i zbog toga, ovo Laktancijevo djelo vidi donekle tendencioznim, pristranim pa i ograničene vjerodostojnosti. Pristranost mu nalazi i u idealiziranom predstavljanju cara Konstantina Velikog, u čijoj je službi bio. Stoga preporučuje

njegovo pozorno iščitavanje i potrebu kompariranja njegovih podataka s podacima iz drugih vrela. Nastanak ovog Laktancijevo djela Cambi stavlja oko 316. g. Ne može se osporiti da upravo ovo Laktancijevo djelo pruža najizdašnije podatke o tetrahiji. Ono je važno i zbog činjenice da popunjava prazninu između *Historije Auguste* i *Res Gestae* Amijana Marcelina. Kao što je poznato, *Historia Augusta* dopire do cara Kara (282.–283.) i njegovih sinova, odnosno do pred sam uspon Dioklecijana na vlast, dok *Res Gestae* započinju s vremenom Konstantinovog sina Konstancija II. (337.–361.). Činjenica je da su ovo Laktancijevo djelo koristili i hrvatski znanstvenici, posebice don Frane Bulić (1846.–1934.) dok je istraživao Dioklecijanove progone kršćana na dalmatinskim prostorima. Ovim izdanjem, ono se prvi put nudi i širokoj hrvatskoj javnosti, koja ga nije sposobna čitati na izvornom latinskom jeziku.

Ante ŠKEGRO

ILIRIK OD KONSTANTINA VELIKOG DO TEODOZIJA VELIKOG

Alenka CEDILNIK, *Ilirik med Konstantinom Velikim in Teodozijem Velikim. Balkansko-podonavski prostor v poročilih Atanzija, Hilarija, Sokrata Sholastika, Sozomena, Teodoretina in Filostorgija*, (Thesaurus memoriae, Dissertationes, 3), Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana, 2004., 388 str.

Mlada slovenska povjesničarka, asistent na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani, javnosti je podarila monografiju o povijesti Ilirika u vremenu od Konstantina Velikog (306.–337.) do Teodozija Velikog (379.–395.). Konstantin je kršćanstvo izjednačio s drugim rimskim religijama, dok ga je Teodozije učinio državnom vjerom. Bilo je to vrijeme kad je i Ilirik, odnosno njegov slavonsko-podunavski dio bio u žarištu ranokršćanskih sporova, odnosno postao središnje uporište ranokršćanske arijanske hereze. Autorica je knjigu napisala temeljem podataka iz djela nekoliko ranokršćanskih pisaca iz 4. i prve polovice 5. st. U pitanju su prvenstveno djela aleksandrijskog biskupa Atanzija (295.–373.), jednog od glavnih protivnika heretičkog učenja aleksandrijskog klerika Arija (oko 260.–336.), Hilarija (4. st.), biskupa Piktavija (Poitiers) i prvog dogmatičara Zapada, također vatrenog protivnika arijanizma, Sokrata Skolastika (oko 380.–440.) iz Konstantinopola, nastavljača “Crkvene povijesti” biskupa Euzebija Cezarejskog (oko 260.–339.), Sozomena (prva pol. 5. st.) iz Gaze, odvjetnika u Konstantinopolu i priređivača crkvene povijesti od 324. do 439. godine, Teodoretina (prva pol. 5. st.) iz Antiohije, biskupa Kirhobeje Antiohijske, pristalice heretika Nestorija (5. st.), te crkvenog povjesničara Filostorgija (oko 368. – oko 440.). Kao što je i iz naslova ove knjige vidljivo, u njoj je obrađena povijest Iliričke dijeceze, što je približno obuhvaćala područje koje se suvremenim rječnikom naziva balkanskom regijom. S obzirom na činjenicu da je zapravo kršćanstvo bilo u središtu interesa pisaca čijim se djelima autorica služila, ono je i u njenoj knjizi stožerna tema. Ipak, u njoj nisu mogle biti zaobiđene ni opće povijesno-političke prilike u kojima se tada nalazilo Rimsko Carstvo. Od Atanzijevih djela autorica se u izradi svoje knjige poslužila *Drugom apologijom* (*Apologia secunda*), *Poviješću arijanaca* (*Historia Arianorum*), *O sinodama* (*De synodis*), *Poslanicom egipatskim i libijskim biskupima* (*Epistola encyclica ad episcopos Aegypti et Lybiae*) te *Apologijom cara Konstantina* (*Apologia ad Constantium imperatorem*), Hilarijevom zbirkom spisa protiv arijanaca (*Collectanea Antiariana Parisina – Fragmenta historica*) i *Crkvenim povijestima* (*Historia ecclesiastica*) Sokrata, Sozomena, Teodoretina i Filostorgija.

Knjiga Alenke Cedilnik sastoji se od triju dijelova. Nakon predgovora iz pera akad. prof. dr. Rajka Bratoža (str. 7–8) slijedi uvod (str. 9–17). U njemu je autorica obrazložila namjenu i